

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Social Sciences, History

Vol: 8

Issue: 55

Year: 2022

Pp: 149-159

Arrival

21 November 2021

Published

27 January 2022

Article ID 1280

Doi Number<http://dx.doi.org/10.31576/smryj.1280>**How to Cite This Article**

Sınmaz Sönmez, C. (2022).

"Osmanlı Hanedanı'na

Mensup Sultan, Hanımsultan

ve Sultanzâdelerin Türkiye'ye

Dönüşü İçin Yapılan Yasal

Düzenleme (16 Haziran

1952) ve Kamuoyuna

Yansımaları", International

Social Mentality and

Researcher Thinkers Journal,

(Issn:2630-631X) 8(55): 149-

159.

Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Osmanlı Hanedanı'na Mensup Sultan, Hanımsultan ve Sultanzâdelerin Türkiye'ye Dönüşü İçin Yapılan Yasal Düzenleme (16 Haziran 1952) ve Kamuoyuna Yansımaları

The Law Of 16 June 1952 That Allowed The Return Of Sultans, Hanımsultans And Sultanzades To Turkey And Its Public Repercussions

Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ¹ ¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale/Türkiye**ÖZET**

3 Mart 1924 tarihinde 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" kabul edilmiş ve Halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra Osmanlı Hanedanı'na mensup tüm aile fertleri süresiz olarak sürgün edilmiştir. Ailenin sürgündeki hayatı kadınlar için 28 sene, şehzâdeler için ise 50 yıl devam etmiştir. Nitekim aileye mensup kadınlar ve bu kadınlardan doğan çocukların ülkeye dönüşü 16 Haziran 1952 tarihinde gerçekleşmiş ve bu kapsamda 28 yıl süren sürgün hayatı kanuna dâhil olanlar için sona ermiştir.

Bu araştırmanın konusunu da 16 Haziran 1952 tarihinde Osmanlı Hanedan ailesine mensup kadınlar ve bu kadınlardan doğan çocukların ülkeye dönüşünü sağlayan kanunun çıkarılış gerekçeleri ile kanunun kamuoyundaki yansımaları oluşturmaktadır. Bu çalışma bir aile seceresi olmayıp yasağın kaldırılmasından önce doğmuş olan aile mensupları temel alınmıştır. Zira Hanedan kanununa göre şehzâdelerin kızları "sultan" olarak isimlendirilirken bu sultanların kız çocuklarına "hanımsultan", erkek çocuklarına ise "sultanzâde" unvanı verilmiştir. Dolayısıyla kanunun kapsamı içerisine giren sultanlar ve bu sultanlardan doğan hanımsultan ve sultanzâdeler araştırmanın temelini oluşturmuş ve Cumhuriyet ile Osmanlı Hanedanı arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde en kapsamlı uygulama olarak karşımıza çıkan kanunun her iki taraf açısından nasıl algılandığı aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hanedanı, Halifelik, Sürgün, Demokrat Parti, Sultanlar**ABSTRACT**

On March 3, 1924, the Law No. 431 "The Law on the Abolition of the Caliphate and the Expulsion of the Ottoman Dynasty from the Republic of Turkey" was adopted and all family members of the Ottoman Dynasty were exiled indefinitely, and the Caliphate was abolished. The life of the family in exile continued for 28 years for the female members of this dynasty and 50 years for the şehzades. The women of the dynasty and their children were allowed to return on 16 June 1952 and thus their 28-years-long exile ended.

This paper deals with reasons behind the enactment of the law that permitted the return of the women of the dynasty and their children and the public reaction to the end of the exile. This study is not a family tree but deals with family members who were born before the ban was lifted. According to the dynastic law, the daughters of the princes were named "sultan", while the daughters of these sultans were given the title of "hanımsultan" ["madam sultan"] and their sons the title of "sultanzade". That is to say, this paper is mostly about Şehzades' daughters, i.e. Sultans, and the children of the sultans, i.e. hanımsultans and sultanzades. This study also focuses on how the Turkish Republic and the Ottoman dynasty perceived the law that served an important step toward normalization of the relations between the Republic and the dynasty.

Key Words: Ottoman Dynasty, Caliphate, Exile, Democrat Party, Sultans

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasının ardından gerek laik bir devlet sisteminin benimsenmesi gerekse eski rejimin yönetici ailesi olan, hanedan üyelerinin ülkedeki varlıklarının yeni rejim açısından yarattığı endişe sebebiyle, 3 Mart 1924 tarihinde "*Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*" kabul edilmiş ve Halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra Osmanlı Hanedanı'na mensup tüm aile fertleri süresiz olarak sürgün edilmiştir (Düstur, 3. Tertip, C. 5, 323).

Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı Hanedanı'na mensup tüm üyeleri bir daha dönmek üzere sınır dışı etmiş ve böylece hanedanın sürgün süreci başlamıştır. Ülkeyi terk etmeleri için şehzâdelere 24 ile 72 saat, kadınlara ise önem sıralarına göre bir hafta ile on gün arasında değişen süreler tanınmıştır. Bu kapsamda sınır dışı edilen ilk hanedan mensubu ise son Halife Abdülmecid Efendi ve maiyeti olmuştur. Abdülmecid Efendi ailesiyle beraber 5 Mart 1924 tarihinde ülke dışına çıkarılmıştır (Hilafet Meselesi, 1955: 49-69; Nigar, 1964: 7-10; Akgün, 2006: 221). Hanedana mensup diğer üyeler de on günlük süre içerisinde sınır dışı edilmişler ve her ne şekilde olursa olsun ülkeye girişleri yasaklanmış, bu kişilerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi içerisinde yer alan taşınmaz mallarını bir sene içinde hükümetin bilgisi ve onayıyla tasfiye etmek zorunda

oldukları, bu mallar tasfiye edilmediği takdirde hükümet eliyle tasfiye olunarak, bedellerinin kendilerine verileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya ait taşınmaz mallarının millete intikal ettiği de kanun hükmüne bağlanmıştır (Düstur, 3. Tertip, C. 5, 323).

Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre; ülke dışına çıkarılanların sayısı hizmetliler dahil 234 kişidir (Aytepe, 2002: 24).¹ Bu kişiler için sadece çıkışa mahsus olmak üzere bir yıllık pasaport düzenlenmiş, Türk topraklarından transit olarak geçmeleri dahi yasaklanmıştır. Bu şekilde sürgüne gönderilen hanedan üyeleri, çok zor günler geçirmişler, Türk vatandaşlığından çıkarılmış olsalar da birçoğu başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmemişlerdir. Hatta hanedanın pek çok üyesi ülkeden ayrılırken bu sürgün kararının birkaç hafta ya da birkaç ay içerisinde son bulacağı ve vatanlarına geri dönecekleri ümidiyle ülkeden ayrılmışlarsa da dönüş süreci beklenenden uzun sürmüştür. Hanedanın sürgün öyküsü ve ülke dışında kaldıkları süre zarfında yaşadıkları hayat, pek çok araştırmaya konu olmuş, hanedan üyeleriyle yapılan röportajlar, yayınlanan anılar, gazetelerde yer alan haberler toplumun konuya olan ilgisini canlı tutmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde ülkeden sınır dışı edilen bu kişilerden pek çoğu vatansız olarak yaşadıkları ömürlerini sürgünde iken tamamlamışlar, hayatta olanlardan kadınlar, 28 yıl sonra, 16 Haziran 1952 tarihinde çıkarılan bir kanunla ülkeye dönebilmişlerdir. Erkekler ise ancak 50 yıl sonra 15 Mayıs 1974 tarihli genel af kanununun 8. maddesiyle bu hakkı elde edebilmişlerdir.

2. İSTİSNAİ UYGULAMALAR

Her ne kadar sürgün hayatı kadınlar (Sultan, Hanımsultan ve Sultanzâdeler) için 28, erkekler (şehzâdeler) için 50 yıl sürse de bu zaman zarfında bazı istisnai uygulamalar yaşanmıştır. Bu örneklerden ilki Sultan Reşad'ın büyük oğlu Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin torunu Emel Nurcihan Hodo'nun ülkeye girişidir. İkinci olarak Enver Paşa'nın çocukları ile Enver Paşa'nın ölümünden sonra eşi Naciye Sultan'ın Enver Paşa'nın kardeşi Kâmil Killigil'le evlenerek bu evlilikten doğan kızı Rana ve Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Okday'ın kızı Hümeysra'nın ülkeye dönüşleri için özel olarak çıkarılan 5 Temmuz 1939 tarihli kanundur.²

Bu durum 431 sayılı kanununun uygulanmasında yumuşamaya yol açmış ve ilerleyen yıllarda Hanedana uygulanan yasaklar nispeten esnetilmiştir. Nitekim Osmanlı Hanedanı'ndan bazı sultanların, çeşitli Müslüman ülkelerin prensleriyle evlilikler yaparak, eşlerinin konumu dolayısıyla zaman zaman Türkiye'yi ziyaret etmeleri ve sürgüne gönderilenler arasında geçen zaman içerisinde ölüm ya da boşanma gibi sebeplerle hanedanla olan hukuki bağı kesilenlerin statülerinde meydana gelen değişiklikler, gerek diplomatik nezaket, gerekse hukuki zorunluluk nedeniyle pasaport ve vatandaşlık kanunlarında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir (Sınmaz Sönmez, 2017: 345-353). Bir taraftan ilgili kanunlarda yapılan düzenleme diğer taraftan Türkiye'de 14 Mayıs 1950 seçimleriyle meydana gelen iktidar değişikliği Hanedan mensupları için yeni bir umut ışığı doğurmuştur.

3. HANEDAN ÜYESİ SULTANLAR VE SULTAN ÇOCUKLARININ TÜRKİYE'YE GERİ DÖNÜŞÜ İÇİN YAPILAN YASAL DÜZENLEME

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralan Demokrat Parti, ezanın Arapça okunmasına müsaade etmesi, geniş kapsamlı bir af kanunu çıkarması, Türklerin yurt dışına çıkabilmeleri, yabancıların ve eski Türk vatandaşlarının Türkiye içinde seyahat edebilmelerine imkân tanınması ve kabul ettiği yeni bir basın kanunu ile nispeten hür ve demokratik bir ortamın oluşmasını sağlamıştır (Karpaz, 1996: 329-330). Demokrat Parti'nin bu uygulamaları, sürgündeki hanedan üyelerinin ülkeye dönüşlerine izin verilmesine ilişkin bir düzenleme yapılması beklentisini de kuvvetlendirmiş, gerek kamuoyunda gerekse hanedan mensupları arasında bu konu yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim hükümet mensupları da bu beklentiye cevap verecek bir hazırlık içerisine girmişler ve bu çerçevede bir kanun tasarısı üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Nihayetinde hükümetin bu konuda bir hazırlık içerisinde olduğu haberleri basında yer almaya başlamış, özellikle Vatan Gazetesi sürgündeki Osmanlı Hanedanı hakkında yayınladığı haberlerle bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver de 26 Ocak 1951 tarihli yazısında "*Hem Nalına, Hem Mihına*" başlıklı köşesinde Vatan Gazetesi'nde yayınlanan haberlere de gönderme yaparak, sürgündeki hanedan mensuplarının yaşadığı sıkıntılardan ziyadesiyle örnekler verdikten sonra, "*...Bu insanların çoğu gözyaşları içinde memlekete dönecekleri günü beklemektedirler. Yeni iktidarın hazırladığı kanun tasarısını Türk milletinin yüksek şefkat ve uluvicenablığına uygun buluyorum. Cumhuriyet rejimi*

¹ Bu kanun çerçevesinde sınır dışı edilenlerin listesi için bkz. (Aytepe, 2002: 25). Murat Bardakçı ile 1977 yılında Osmanlı Hanedanı'nın reisi olan ve hatıralarını yazan tek şehzade olarak tanınan Sultan V. Murad'ın torunu Şehzade Ahmed Nihad Efendi'nin oğlu Ali Vâsib Efendi, sürgüne gönderilen hanedan mensuplarının 155 kişi olduğu bilgisini vermişlerdir (Ali Vâsib Efendi, 2012: 444; Murat Bardakçı, 2014: 7).

² İstisnai uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sınmaz Sönmez, 2014: 83-117; Sınmaz Sönmez, 2021).

yerleşmiş, kuvvetlenmiş, cumhuriyetçi genç nesiller yetiştirmiştir, artık fevkalade bir vaziyet icabı kabul edilmiş olan eski kanun tadil edilerek, sakıt hanedana mensup kadınların ve damatların memlekete dönmelerine müsaade etmekten hiçbir zarar gelmez” (Daver, 1951: 2) sözleriyle bu tasarıyı desteklediğini belirtmiştir.

Vatan Gazetesi yazarı Feridun Fazıl Tülbentçi 4 Şubat 1951 tarihli ve “*Sakit hanedanın son kadın azaları*” başlıklı yazısında, Dürrüşehvar Sultan’ın hayatından ve daha önceki senelerde Türkiye’yi ziyaretleri ile Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan ve çocuklarından bahsederek, özellikle Naciye Sultan’ın oğlu Ali Enver’in uzun süreden beri Türk ordusunda subay olarak şerefli bir vazife sürdürdüğü ifade etmiştir. Bunların yanı sıra Sultan II. Abdülhamid’in büyük kızı ve Plevne kahramanı olarak tanınan Gazi Osman Paşa’nın gelini Zekiye Sultan’ın, Fransa’nın güneyinde bir kasabada sefalet içinde yaşamakta olduğundan bahseden Tülbentçi, Abdülhamid’in diğer kızı Ayşe Sultan ve Sultan V. Murad’ın kızı Hadice Sultan’ın da benzer zorluklar içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir. Bu kadınlar gibi hanedan mensubu pek çok kadının aynı durumda olduğunu belirten Tülbentçi, hazırlanan kanun tasarısının kabulünün yerinde bir uygulama olacağı düşüncesinde olduğunu vurgulamıştır (Tülbentçi, 1951: 5). Ancak, Tülbentçi’nin Sultan V. Murad’ın kızı Hadice Sultan’ın da benzer sıkıntılar çektiğine dair aktardığı bilgi doğru değildir. Çünkü Hadice Sultan, 1938 yılında Beyrut’ta vefat etmiştir (Öztuna, 1997: 299; Genealogy of the Imperial, 2011: 49).

Öte yandan literatürde hanedana mensup kadınların dönüşüne imkân veren kanun tasarısının, Adnan Menderes’in 1952 tarihli NATO toplantısı için gittiği Paris’te, Hanedana mensup kadınların, özellikle de Sultan II. Abdülhamid’in karısı Müşfika Hanım ile kızı Ayşe Sultan’ın bulaşıklık yaparak geçindiğini görmesi üzerine, ani bir kararla hazırlanmış olduğu iddia edilmekte (Şen, 2012: 139-141; Ali Adnan Menderes Belgeseli, TRT 1, 2010: 5. Bölüm) ise de dönemin basınında çıkan haberler bu iddiaların doğru olmadığını ve hükümetin bu konudaki girişimlerinin daha 1951 yılı başında başlamış olduğunu göstermektedir. Nitekim bu çalışmalar, 12 Ocak 1952 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kanun tasarısı olarak meclise sunulmuştur. Diğer taraftan, 1952 yılında Paris’te NATO toplantısı yapılmadığı gibi, Adnan Menderes de bu tarihlerde başbakan olarak Paris’te bulunmamıştır. Adı geçen olaydaki kişilerin Sultan II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Sultan ve annesi Müşfika (Kayasoy) olduğu bilgisi de hatalıdır. Zira belirtilen tarihte Ayşe Sultan Paris’te bulunuyor olsa da annesi Müşfika Hanım sürgün sırasında kadınefendilere kalma izni verildiğinden memleket dışına hiç çıkmamıştır (Milliyet, 18 Temmuz 1961: 2; Bardakçı, 2014: 171-172). Ayrıca, dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in emriyle Müşfika Hanım’a örtülü ödenekten maaş bağlandığı iddiası da gerçeğe aykırıdır. Çünkü Müşfika Hanım’a daha İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde maaş bağlanmış olup, Müşfika Hanım’ın kendisine tahsis edilmiş olan maaşla geçinemediğini belirterek, Başbakan Adnan Menderes’ten maaşının artırılması talebi üzerine Adnan Menderes’in emriyle maaşına 50 lira zam yapılmıştır (Bardakçı, 2013; Bardakçı, 2014: 172-173).

Böylelikle 28 yıldır kimi zaman ümitle, kimi zaman hayal kırıklıklarıyla beklenen tarih gelmiş, hanedana mensup kişilerin ülkeye dönüşünü sağlayacak en kapsamlı uygulama, “*Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmanî’nin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair olan 431 sayılı kanunun 2. maddesinin değiştirilmesi ve aynı kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun*” adıyla 16 Haziran 1952 tarihinde kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), Devre 9, Cilt 16, 16 Haziran 1952: 235-236).

Bu kanun çerçevesinde sultanlar ve sultanların kız ve erkek çocuklarına vatana dönebilme ve vatandaş olma hakkı tanınmıştır. Hanedan kanununa göre Padişah kızları “*sultan*” olarak isimlendirilirken bu sultanların kız çocuklarına “*hanımsultan*”, erkek çocuklarına ise “*sultanzâde*” unvanı verilmiştir. Bu çalışma da ilgili kanununun çıkarılış gerekçeleri ile kapsamı içerisine giren sultanlar ve bu sultanlardan doğan hanımsultan ve sultanzadelerin sürgün yasağı nihayetinde vatana dönüş süreci ve bu durumun kamuoyundaki yansımaları üzerinedir.

4. 16 HAZİRAN 1952 TARİHLİ KANUN’UN KABULÜ

5 Temmuz 1939 ve 18 Nisan 1949 tarihli yasalarla hanedana mensup kişilerin ülkeye girişlerini yasaklayan uygulama nispeten yumuşatılmış, ancak geri kalan hanedan üyelerinin ülkeye giriş yasakları kaldırılmamıştır. Fakat adı geçen yasaların kabul edilmesi, hanedana mensup diğer üyelerin ümitlerini arttırmış ve bu konuda hükümete çeşitli dilekçeler gönderilmiştir. Örneğin, Sultan V. Murad’ın kızı müteveffa Hadice Sultan³ ile sakıt

³ Sultan V. Murad’ın kızı Hadice Sultan ilk evliliğini Vâsîf Bey’le yapmış ve bu evlilik 1908 yılında bu evlilik son bulmuştur. Hadice Sultan ikinci evliliğini ise 11 Mayıs 1909 tarihinde Hariciye Nezareti kâtiplerinden Hayrettin Rauf Bey’le yapmıştır (Sakaoğlu, 2009: 482). Çiftin I. Dünya Savaşı içerisinde, 1918 yılında boşandığını belirten kaynaklar mevcuttur (Örik, 1951: 938; Örik, 2002: 104; Sakaoğlu, 2009: 483). Ancak, Hadice Sultan’ın torunu Kenize Mourad bu boşanmanın Hayri Bey’in ailesiyle birlikte sürgüne gitmek istememesinden kaynaklandığını ve kanunun bu çerçevede damatlara tanımış olduğu haktan yararlanarak eşinden ayrıldığını belirtmektedir (Mourad, 2006: 191; Kenize Mourad ile 18 Ekim 2016 tarihinde smartofjournal.com / editorsmartjournal@gmail.com / Open Access Refereed / E-Journal / Refereed / Indexed

damatlardan Hariciye Nezareti kâtiplerinden müteveffa Rauf Hayri'nin oğlu Hayri Rauf'un ikamet ettiği Beyrut'tan Cumhurbaşkanına gönderdiği 20 Temmuz 1950 günlü bir mektupta, yurda gelmesine müsaade edilmesini istemektedir (TBMMTD, Devre 9, Cilt 16, 13 Haziran 1952: 1).⁴ Benzer bir başvuruda da Sultan V. Murad'ın kızı Fatma Sultan'la evli olan ayan azasından Sultan II. Abdülhamid döneminde İzmir Valiliği de yapmış, İbrahim Faik (İris)'in oğlu Mahmut Refik Bey'in aynı mealdeki isteğidir. Fatma Sultan'ın 23 Kasım 1930 tarihinde Sofya'da vefat etmesi dolayısıyla hanedanla ilişkisi kesilmiş olan Mahmut Refik Bey, 14 Kasım 1949 tarihinde Başbakanlığa gönderdiği mektupta, Enver Paşa ile kardeşi Kâmil'in çocuklarının Türkiye'de yaşamalarını emsal göstererek, kendisi ve üç çocuğunun dönüşüne de izin verilmesi talebinde bulunmuştur (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.01.0.0/17.97.20, 14 Kasım 1949). 30 Kasım 1949 tarihinde belirtilen mektubun üzerine düşülen açıklamada, adı geçen kişilerin 5 Temmuz 1939 tarihinde çıkarılan özel bir kanunla ülkeye dönebilmelerine müsaade edildiği ve 18 Nisan 1949 tarihli kanun kapsamında ise hanedanla ilişkisi ölüm ya da boşanma yoluyla bitmiş, “*çocuğu olmayan*” kişilerin ülkeye girmelerine izin verildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla da bu durumun çözümü de ancak konuyla ilgili müstakil bir kanun yoluyla olabilir, denilerek mektup, 5 Aralık 1949'da Bakanlar Kurulu'na gönderilmiş ve bu karar 27 Aralık tarihinde onaylanmıştır (BCA, 30.01.0.0/17.97.20, 14 Kasım 1949). Ancak, 14 Mayıs 1950 tarihinde yaşanan iktidar değişikliği üzerine Mahmut Refik Bey, 19 Haziran 1950 tarihinde Türkiye'ye dönmek arzusuyla Nice'den Cumhurbaşkanlığı'na bir mektup daha göndermiş ve ilgili mektup Cumhurbaşkanlığı tarafından 26 Haziran 1950 tarihinde Başbakanlığa gönderilerek, Cumhurbaşkanlığı'nın bu mektup ve içeriğiyle ilgili olarak uygun bir zamanda Başbakanla görüşmek istediği belirtilmiştir.

Mahmut Refik, 19 Haziran 1950 tarihinde Nice'den Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yolladığı mektupta, 26 yıldır memleket dışında perişan halde ve yurt hasretiyle yaşadıklarını, fakat eşi Fatma Sultan'ın 20 yıl önce vefatından dolayı sakıt hanedanla hukuki ilişkilerinin sona erdiğini belirtmiştir. Fakat son Cumhuriyet Halk Parti hükümetinin nasıl bir düşünceyle yaptığını anlam veremediği 18 Nisan 1949 tarih ve 5370 sayılı kanunun 1. maddesine eklenen “*çocuğu olmayan gelin ve damatların ülkeye girişlerine izin verilmesi*” kararının alınmasından duyduğu üzüntüyü dile getirerek, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti yöneticilerine ve özellikle de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a “*...Merhametli bir Türk babası ve adalet sığınağı olan ve dünya demokrat milletlerinin reisliğine numune olan sizlerin, zavallı bir vatandaşınızın dileğine ilgi göstereceğinize ve mahsun, bigünah yavrularıyla birlikte ıstıraplarına son verdireceğinize inanarak insan haklarına hürmet eden yeni demokrat hükümetimizin adalet eşğine tekrar diz çöküp yalvarıyoruz...*” (BCA, 30.01.0.0/41.242.3, 19 Haziran 1950) ifadeleriyle seslenmiştir.

Mahmut Refik Bey'in kardeşi Kerime Voskay da 22 Mayıs 1950 tarihinde kardeşi Mahmut Refik ile onun iki erkek, bir kız çocuğunun memlekete gelmesine izin verilmesi isteğini dile getirdiği dilekçesinde, Enver Paşa'nın çocuklarının Türkiye'ye girmesine izin veren kanun ile sonradan pasaport kanununda yapılan değişikliklerle sakıt hanedan üyeleriyle evli olup da ölüm ya da boşanma neticesinde ilişkileri sona ermiş bulunan ve çocukları olmayan gelin ve damatların ülkeye girişine ve vatandaşlık haklarına sahip olmalarına izin veren kanunları emsal göstererek ve kardeşi Mahmut Refik'in eşi Sakıt Sultan Fatma'nın senelerce evvel vefatı dolayısıyla Mahmut Refik ve çocuklarının yurda dönmelerinde diğerleri gibi kanuni bir mahsur olmadığı iddiasında bulunmuştur (TBMMTD, D. 9, C. 16, Sıra Sayısı 201, 13 Haziran 1952; 1).

Verilen dilekçelerdeki isteklerin tek tek yerine getirilme imkânının olmamasından dolayı hükümet, bu gibi isteklerin ancak 431 sayılı ve 3 Mart 1924 tarihli Halifelik'in kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı mensuplarının Türkiye sınırları dışarısına çıkarılması hakkındaki kanunda yapılacak bir değişikliklerle gerçekleşebileceğinden hareketle bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Hazırlanan tasarının gerekçeleri arasında sayılan dilekçelere ek olarak, diğer sakıt damat çocukları ile bilhassa Plevne kahramanı olarak tanınan Gazi Osman Paşa'nın torunlarının şikâyetleri⁵ de dikkate alınmış ve 12 Ocak 1952 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “*Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Olan 431 Sayılı*

İstanbul'da yapılan görüşme). Böylece, 1924 yılında alınan sürgün kararı üzerine Hadice Sultan, oğlu Rauf ve kızı Selma ile birlikte sürgüne gönderilmiş ve Beyrut'ta yerleşmişlerdir. Hadice Sultan geçirdiği felç sonucunda 1938 yılının Aralık ayında vefat etmiştir. Bir Hindistan mihracesiyle evlenen Selma Hanımsultan ise Hindistan'da yaşadığı hayata dayanamayarak Paris'e gitmiş ve burada bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Bazı kaynaklar hanımsultanın Hindistan'da öldüğü bilgisini vermektedir (Örik, 2002: 104; Sakaoğlu, 2009: 483). Oysa Hanımsultan'ın kızı Kenize Mourad annesinin, kendisinin doğumundan bir buçuk sene sonra 13 Ocak 1941 tarihinde açlık ve safalet yüzünden Paris'te vefat ettiğini belirtmektedir (Mourad, 2006: 698; Kenize Mourad ile 18 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme).

⁴ Ancak Hadice Sultan'ın torunu Kenize Mourad'ın verdiği bilgiye göre Hayri Rauf Bey, bu mektubun gönderildiği tarihten bir müddet sonra 1950'li yıllarda Beyrut'ta intihar etmiştir. Mourad, Rauf Bey'in intiharına, özellikle annesi Hadice Sultan'ın ölümünden sonra, yaşadığı ekonomik sıkıntının sebep olmuş olabileceği görüşündedir. (Son Osmanlılar Belgeseli, 2005; Kenize Mourad ile 18 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme).

⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 5 Eylül 1939'da Başbakanlığa gönderdiği yazıda; “*Enver Paşa'nın kardeşi Kâmil'in Sultan Naciye'den doğan çocuklarının Türkiye'ye avdetlerine müsaade olunmasını sakıt halife hanedanı tenkid etmektedirler. Bunun haricinde kalan ve ekseriyeti teşkil eden hanedan mensupları ise bundan çok memnun olduklarını söylemektedirler. Onlar bu husustaki müsaadelerin tevali edeceğini ve neticede Türkiye'de bulunan çocuklarını görmek üzere kendilerinin de Türkiye'ye gelmelerine müsaade olunacağını ve nihayet bir affi umuminin ilan edilmesinin de mümkün olabileceğini düşünmektedirler*” denilmektedir (BCA, 30.01.0.0/203.391.1, 5 Eylül 1939).

Kanuna Ek” adıyla hazırlanan kanun tasarısı 21 Ocak 1952 tarihinde Başbakan Adnan Menderes imzasıyla Meclis’e sunulmuştur (TBMMD, D. 9, C. 16, Sıra Sayısı 201, 13 Haziran 1952: 1).

Öncelikle 5 Temmuz 1939 ve 18 Nisan 1949 tarihlerinde çıkarılan kanunlardaki istisnalara vurgu yapılan tasarıda, kanun dışında bırakılmış olanlar hakkında duyulan rahatsızlık giderilmeye çalışılmış ve tasarı genişletilerek, hanedana mensup kadın üyelerin de bu kanun kapsamına alınması kararlaştırılmıştır. Zira tasarıda ifade edildiği üzere, bu kadınlar ne saltanata ne de hilafete veraset iddia edecek durumda değillerdir. Birçoğunun yaşı ilerlemiş, asgari hayat ve geçim şartlarından mahrum pek sefil ve perişan bir vaziyete düşmüşler, bilhassa evlenme ve eğitim çağında olan gençlerin ve küçüklerin durumu ise daha acıklı bir hal almıştır. Bu sebeplerle, memleketin yüksek menfaatleri de dikkate alınarak, padişahların soyundan gelen erkek çocukların dışındaki hanedan üyelerinin ülkeye dönmelerini sağlayacak olan bu tasarı hazırlanmıştır.

23 Ocak 1952 tarihinde Meclis Genel Kurulu’na gelen tasarı, buradan İçişleri, Dışişleri ve Adalet komisyonlarına gönderilmiştir. Dışişleri Komisyonu Cumhuriyet rejiminin memlekette kökleşmiş bulunduğundan hareketle, tasarıda bazı değişiklikler yaparak raporunu hazırlamış ve tasarıya ülkeye dönme hakkını kazananların “*sultan, hanımsultan, kadınefendi, prens ve prenses*” gibi unvanları kullanamayacakları maddesini eklemiştir. Adalet Komisyonu da aynı maddeye, dönmeye hak kazananlardan bu unvanları kullananların altı aydan iki yıla, bu unvanları, bu kimseler hakkında kullananların da üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacakları hükmünü ilave etmiştir (TBMMD, D. 9, C. 16, Sıra Sayısı 201, 13 Haziran 1952: 9,11). 30 Mayıs 1952 tarihinde ilgili komisyonların raporlarının gelmesiyle birlikte meclis gündemine alınan tasarı gürüşülmesine 13 Haziran 1952 tarihinde başlanmıştır.

Tasarı üzerindeki görüşmeler Demokrat Parti Antalya Milletvekili Burhanettin Onat’ın konuşmasıyla başlamıştır. Onat, iki büyük dünya savaşı sonucunda dört büyük imparatorluğun yanı sıra birçok hükümdarlıkların yok olduğunu, bu hanedanların kaybettikleri taht ve taçlarına geri kavuşmak için komplo, kan, ihtilal gibi her yola başvurduklarını, ancak Osmanlı hanedanından olanların bu yola gitmediklerini vurgulamıştır. Hanedan mensuplarının, içinde buldukları tüm olumsuzluklara rağmen, memleketleri aleyhinde hiçbir komploya girmeyerek, bu yönde kendilerine yapılan teklifleri de nefretle reddedip mevcut gerçekleri kabul ettiklerini belirtmiştir. Hanedan kadınlarının aç kaldıklarını, erkeklerinin şoförlük, garsonluk gibi işler yaptıklarını belirten Onat, buna rağmen onların memleketi bölmek adına düşünce ve eylemlerde bulunmadığını, sadece yurt özlemi çektiklerini sözlerine ekleyerek, bir an önce bu kanunun çıkarılmasından yana olduğunu söylemiştir (TBMMD, D. 9, C. 16, 13 Haziran 1952: 216).

Demokrat Parti Kütahya Milletvekili Mecdet Alkın da sunulan kanun tasarısının hak ve adalet esaslarına tamamen uygun olduğunu belirterek başladığı konuşmasında, yaşları ilerlemiş hanedan kadınlarının Cumhuriyet rejimi için bir tehlike olmadığını vurguladıktan sonra, yurt dışında yaşayan hanedan kadınları hakkındaki gözlemlerinden söz etmiştir. Örneğin, Fransa ve İsviçre’de yaşayan hanedana mensup kadınların başkalarının yardımlarıyla yaşamlarını sürdürdüklerini, geçim sıkıntısı çektiklerini ve bundan duyduğu acıyı dile getiren Alkın (TBMMD, D. 9, C. 16, 13 Haziran 1952: 216.), sürdürdükleri yaşam tarzı ve içlerine düştükleri durumun perişanlık olduğunu, bunun da Türklüğün haysiyet ve şerefiyle örtüşmeyeceğini söyleyerek, kanunun çıkarılmasını yerinde ve insani bir hareket olarak değerlendirmiştir (TBMMD, D. 9, C. 16, 13 Haziran 1952: 217). Türkiye Köylü Partisi Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik de Onat ve Alkın’ın düşüncelerine katılmanın yanı sıra 431 sayılı kanunun kısmen tadil edilmesini değil tamamen kaldırılmasını teklif etmiştir. Endik’in görüşüne göre, rejimi korumak adına çıkarılan 431 sayılı kanun o günün şartlarına en iyi şekilde cevap vermiş, fakat artık tarihi görevini tamamlamıştır. Bu nedenle de hanedan mensuplarının izlediği vatansever davranışlar dolayısıyla sadece kadın üyeler değil, hanedana mensup erkek üyeler de tasarıya dâhil edilmelidir (TBMMD, D. 9, C. 16, 13 Haziran 1952: 217). Konuyla ilgili olarak, 150’liklerin affedilmelerini örnek gösteren Endik; “...*Sayın arkadaşlar; Büyük Atatürk, arkadaşlarına 150’liklerin affını talebederken sebebini bu arz ettiğim ikinci emniyete istinat ettirmiştir, rejimin kuvvetli olmasına. Kaldı ki bu vatandaşlarımız, soydaşlarımız, 150’likler gibi, bunların hayatta olanları memleketin karanlık günlerinde fenalığa iştirak etmiş Türkler değildir, o işlerde rol almış insanlar değildirler. Bunların biricik kusurları, Osmanlı Hanedanına mensup olmaları teşkil etmiştir. Bu mensubiyetle bu insanların gurbet diyarlarında kahır çekmesine, ıstırap çekmesine kâfi bir sebep değildir arkadaşlar... Bu itibarla bunları kadın erkek diye ikiye ayırmak, bir kısmını şefkat ve merhametimizden istifade ettirirken diğer bir kısmını vatan dışında darüssıla ile harap ve perişan bir hale sokmak adalete pek uygun düşmüyor... O halde bu şekilde yarım bir kanun çıkarmaktansa onların, memleket aleyhinde bulunmamışlarının topuna şamil bir kanun çıkartmak daha iyi olur. Bu şekilde şefkatimizi ve merhametimizi bütün dünyaya ilan ederken tamamen rejimimizin kuvvetine inandığımızı da bütün dünyaya ilan etmiş olacağız...*” (TBMMD, D. 9, C. 16, 13 Haziran 1952: 217) sözleriyle salonda bravo sesleriyle destek almıştır. Zamanın geç olması dolayısıyla tasarı üzerindeki görüşmeler 16 Haziran tarihine ertelenmiştir.

16 Haziran tarihinde yeniden başlayan görüşmelerde ilk sözü Manisa bağımsız Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver almıştır. Hamdullah Suphi Bey; ertesini sene İstanbul'un fethinin 500'üncü senesinin kutlanacağını hatırlatarak, kutlamalar çerçevesinde bu kişilerin ülkeye dönüşünü sağlayacak kanunun çıkarılmasının gerekliliğine işaret etmiş, "...*II nci Mehmet, o 22 yaşındaki dahi kahraman bize bir dakika başını kaldırırsa, "Ailem nerede?" Ona ne diyeceğiz?*" diye sorarak en uygun cevabın hükümetin kabul edeceği kanun olduğunu belirtmiştir (TBMMTD, D. 9, C. 16, 16 Haziran 1952: 234). Nitekim hükümetin hanedan mensuplarıyla ilgili olarak daha önce çıkarılan kanunlarda şiddetli tartışmalara sebep olan mallar konusunda gerekli tedbiri almış olduğu da yine Hamdullah Suphi Bey tarafından vurgulanmıştır (TBMMTD, D. 9, C. 16, 16 Haziran 1952: 234). Hamdullah Suphi Bey konuşmasının devamında, Hanedan kadınlarının içinde buldukları kötü durumu Paris'te öğrendiğini, Başkonsolosluktan aldığı bilgiye göre, hanedana mensup iki kadının zaruretin son derecesine düştüklerini ve evlerinin önüne atılan yiyecek artıklarını karıştırdıklarını gören eski Ermeni vatandaşlarının kendi aralarında toplanarak, yardımda buldukları ve hatta onlar için ev tutup kirasını ödediklerini belirtmiştir, Haydarabad Nizamının gelinlerinden biri son halifenin kızı Dürrüşehvar'ın 4 sene evvel İstanbul'a geldiği vakit bir gazete muhabirinin sorduğu "*Çocuklarınız Türkçe Konuşuyorlar mı?*" sorusuna "*Benim bir Türk kadını olduğumu unutabilir misiniz?*" cevabını verdiğinden bahseden Hamdullah Suphi Bey, Nizamın ikinci oğlunun karısı Nilüfer'in de Illustration muhabirinin "*Hanedanınızı Atatürk memleketten çıkardı, hakkında ne düşünüyorsunuz?*" sorusuna "*Evet, diyor, aile olarak müteessirim, vatan topraklarından uzaktayız. Fakat bir şeyi unutmamanızı rica ederim, ben bir Türk kadınıyım, vatanımı kurtarana karşı ölüncüye kadar yalnız minnettarlık hissi taşıyorum!*" şeklinde yanıt verdiğini aktarırken, salondan alkışlar ve bravo sesleri ile desteklenmiştir (TBMMTD, D. 9, C. 16, 16 Haziran 1952: 234-235). Adalet Komisyonu sözcüsü Vacid Asena'nın tasarının acilen görüşülmesi hakkında verdiği önerenin kabul edilmesinin ardından tasarının maddeleri tek tek onaylanarak, tasarı üzerinde herhangi bir tartışma yaşanmadan 5958 sayılı "*Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Olan 431 Sayılı Kanunun 2. Maddesinin Değiştirilmesi ve Aynı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun*" ismiyle aynı gün kabul edilmiş (TBMMTD, D. 9, C. 16, 16 Haziran 1952: 235-236) ve 23 Haziran 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 23 Haziran 1952).

Bu şekilde kabul edilen kanunun ikinci maddesiyle, Osmanlı Hanedanı'nın padişahlar soyundan olan erkek üyeleri ve bu üyelerden doğan erkek evlatları Türkiye'ye gelmek ve Türkiye'den transit olarak geçmekten men edilmişler, bunların dışında kalan üyelerin ülkeye dönüşüne izin verilmiştir. Ek birinci madde ile de ülkeye dönmeye hak kazananların, Türkiye'ye gelmek ya da Türkiye'de ikamet etmek şartları aranmaksızın vatandaşlığa alınmaları Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleşecektir. Bu kişilerin genel hükümler dairesinde mal edinebilecekleri belirtilirken, millete intikal etmiş olan menkul ve gayrimenkul mallar üzerinden miras veya başka bir sebeple hak iddia edemeyecekleri de daha önceki kanunlarda olduğu gibi burada da vurgulanmıştır. Ayrıca dönmeye hak kazananlar "*sultan, hanımsultan, kadınefendi, prens, prenses*" gibi hanedana nispet ifade eden lakap ve unvanları kullanamayacak, kullanmaları halinde ise üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaklardır (TBMMTD, D.9, C. 16, 16 Haziran 1952: 236).

Demokrat Parti'nin çıkardığı bu yasa ile muhafazakâr kesimin desteğini aldığı ve hükümetin kendi lehinde önemli bir propaganda sağladığı düşünülmektedir (Ahmad, 1976: 98).

5. 16 HAZİRAN 1952 TARİHLİ KANUN'UN KAMUOYUNA YANSIMASI

Osmanlı soyundan gelen kadınların ülkeye dönüşüne imkân sağlayan bu kanunun kabulü dönemin basınında yankı bulmuş, ancak basının konuya yaklaşımı daha ziyade meclis görüşmelerinin kamuoyuna aktarılması şeklinde olmuştur. 17 Haziran 1952 tarihli gazeteler haberi manşetten verirken, Ulus Gazetesi "*Padişah Sulbüden Gelen Kadınlar*" (Ulus, 17 Haziran 1952: 1,4) başlığını kullanmış; Zafer Gazetesi ise haberi "*Hilafetin ilgasına ait kanun tadil edildi*" (Zafer, 17 Haziran 1952: 1,6) şeklinde okuyucularına duyurmuştur. Haberde padişah soyundan olup, padişah soyundan gelmeyen erkeklerle evli olan kadınlar ile bunların çocuklarının ülkeye girmesine ve vatandaşlık almasına izin verildiği ve bu kimselerin sultan, hanımsultan, kadınefendi, prens, prenses gibi hanedana ait ifadeleri kullanamayacakları vurgulanırken (Ulus, 17 Haziran 1952: 1,4; Zafer, 17 Haziran 1952: 1,6; Milliyet, 17 Haziran 1952: 1,7), aksi davranış sergileyenlerin altı aydan bir-iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacakları belirtilmiştir (Ulus, 17 Haziran 1952: 4; Zafer, 17 Haziran 1952: 6; Kudret, 17 Haziran 1952: 1,4).

Kanunun kabulünü "*Hanedan Azası*" başlığıyla veren Akşam Gazetesi de aynı noktaya değinerek, kanunun birinci maddesine göre; Osmanlı Hanedanı'nın padişahlar soyundan olan erkek üyeleri ile onların erkek çocuklarının, Türkiye'ye gelmeleri ve Türkiye'den transit olarak geçmeleri yasağının sürdüğü, bu kişilerin dışında kalanların ise Türkiye'ye gelebileceklerini duyurmuştur (Akşam, 17 Haziran 1952: 2; Vatan, 17 Haziran 1952: 1,5). Kanunun 23 Haziran 1952 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdiğini

okurlarına duyuran Cumhuriyet Gazetesi, dönmesine izin verilen kişilerin hükümetten herhangi bir gayrimenkul isteğinde bulunamayacaklarını ön plana çıkarmıştır (Cumhuriyet, 26 Haziran 1952: 3). Gazetelerde ayrıca hanedan mensuplarının ülkeye dönüşleriyle ilgili haberlerin yanı sıra sultanların fotoğrafları da yer almış; basının konuya olan yaklaşımı ise daha ziyade ilgili kişilerin ülkeye geliş ve vatandaşlığa alınma haberleriyle sınırlı kalmıştır.

Örneğin veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin kızları Hadice Şükriye ve Mihriban Mihrişah sultanların 27 Temmuz 1952 tarihinde Ankara Vapuru ile Mısır'dan İstanbul'a gelişi haber verilirken Şükriye Sultan'ın giydiği sarı döpiyes ile siyah renkli tüllü şapkası; kardeşinin ise yakası kapalı mavi bir döpiyes ile siyah güneş gözlüklerine kadar giydikleri kıyafetler tüm ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. Özellikle asaletleri ve zarafetlerine dikkat çekilen haberde sultanların o güne dair fotoğrafı da sayfada yer almıştır (Ersin, 28 Temmuz 1952: 1,7; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1952: 5; Akşam, 27 Temmuz 1952: 2; Akşam, 28 Temmuz 1952). Enver Paşa'nın eşi olması dolayısıyla özel ilgi gösterilen Naciye Sultan'ın⁶ Türkiye'ye gelişi ise "*Naciye Sultan bugün geliyor*" (Milliyet, 2 Ağustos 1952: 1), "*Enver Paşa'nın Eşi Yurda Dönüyor*" (Ulus, 2 Ağustos 1952: 3) gibi başlıklarla duyurulmuştur. 4 Ağustos 1952 tarihinde İstanbul'a gelen Sultanla yapılan röportajlar ertesi günkü gazetelerde yer almıştır. Naciye Sultan'ın torunu Arzu Enver Hanım babaannesinin vatanına dönmekten dolayı çok mutlu olduğunu, ailesi ve akrabalarıyla zaman geçirerek, vefat ettiği 1957 yılına kadar mütevazı bir hayat yaşadığını belirtmiştir.⁷

Naciye Sultan gibi Sultan Vahideddin'in kızları da kendilerine verilen haktan hemen faydalanmışlar ve Ağustos ayı içerisinde vatana kavuşmuşlardır. Ulviye Sultan, 16 Ağustos 1952 tarihinde Samsun Vapuru ile İskenderiye'den İzmir'e gelirken (Milliyet, 16 Ağustos 1952), kardeşi Sabiha Sultan da 26 Ağustos 1952 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır (Bardakçı, 2011: 253). Sabiha Sultan ülkeye gelişinden 10 yıl sonra kendisiyle yapılan bir röportajda pasaport kontrolü sırasında "*Sefa geldiniz*" ifadeleriyle karşılandığını anlatacak "... 1924 yılında bir genç kadın olarak memleketten ayrıldım. 1952'de ak saçlı bir büyükanne olarak döndüm" (1962'de Osmanoğulları..., 12 Ağustos 1962: 5) sözleriyle geçen zamanın uzunluğuna dikkat çekecektir. Her ne kadar Sultan Vahideddin'in kızları da olsalar basında aleyhlerinde bir haber yapılmadığı aksine ilgi ve saygı gösterildiği görülmektedir.

Bu sultanları diğerleri izlemiş, kimileri Türkiye'de yerleşirken kimileri ise yerleşik düzenlerini bozmadan ziyareti tercih etmiştir. İlk fırsatta İstanbul'a gelerek yerleşenler arasında Sultan Abdülhamid'in kızları Naile, Fatma Şadiye ve Hamide Ayşe sultanlar vardır. Naile Sultan, yurda dönüş izninin çıkması üzerine İstanbul'a dönerek Suadiye'ye (Hülagü, 2011: 278), Şadiye Sultan da Cihangir'e yerleşmiştir (Ali Vâsıb Efendi, 2012: 500). Oğlu Abdülhamid Rauf ile vatana dönen Ayşe Sultan ise İstanbul'da annesi Müşfika (Kayasoy) Hanımın yanında ikamet etmiştir (Milliyet, 18 Temmuz 1961: 2). Sultanların üçü de "*Osmanoğlu*" soyadını alarak Türk vatandaşlığına geçmişlerdir.⁸ Şadiye Sultan'ın vatandaşlığa geçiş haberi kamuoyunda "*hanedana mensup bir kadın Türk vatandaşlığına alındı*" (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1954: 3). ve "*Abdülhamid'in kızı Türk taâbiyetine geçti*" (Milliyet, 6 Ağustos 1954: 3) ifadeleriyle yer alırken; Ayşe Sultan'ın gelişi "*Sultan II. Abdülhamid'in kızı "Ayşe" yurda döndü*" (Akşam, 7 Aralık 1955: 2) başlığıyla verilmiştir.

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar Sultan da basının ilgi gösterdiği hanedan üyeleri arasında yer almaktadır. Nitekim Sultan'ın 1931 tarihinde Haydarabad Nizamının oğlu Azam Cah olarak tanınan Hidayet Ali Han ile olan evliliği Türk hükümeti ve basını tarafından yakında takip edilmiştir. Dürrüşehvar Sultan bu evlilik sebebiyle eşiyle beraber 21 Kasım 1945 tarihinde İstanbul'a gelmiş, bu haber Cumhuriyet Gazetesi'ne "*Prences Dürrüşehvar Dün İstanbul'a Geldi*" başlığıyla yansımıştır (Cumhuriyet, 21 Kasım 1945: 1). Prensesin bir fotoğrafıyla birlikte sunulan haberde otuz beş yaşlarında olduğu aktarılan prensesin güzelliği vurgulanırken, giysilerinden takılarına kadar her türlü ayrıntıya değinilmiştir. Dürrüşehvar'ın zarafeti ve nezaketinin yanı sıra on iki ve altı yaşlarında olan oğullarının gayet iyi Türkçe bildiklerine de dikkat çekilmiştir (Cumhuriyet, 22 Kasım 1945: 3). Akşam Gazetesi de Dürrüşehvar'ın gelişini "*Prences of Berar*" manşetiyle duyurmuştur (Akşam, 21 Kasım 1945). Ancak Dürrüşehvar Sultan, babasının cenazesinin

⁶ Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzâde Selim Süleyman Efendi'nin Ayşe Tarziter Hanım ile evliliğinden olan kızıdır. 5 Mart 1914 tarihinde dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa ile evlenmiş, bu evlilikten Mahpeyker, Türkan ve Ali isimlerinde üç çocuğu olmuştur. Ancak, Enver Paşa'nın 4 Ağustos 1922'de Tacikistan'da, Belcivan yakınlarında bir saldırıda şehit olması üzerine, Naciye Sultan, en çok güvenebileceği kişi olarak gördüğü, Paşa'nın kardeşi Mehmet Kâmil (Killigil) ile evlenmiştir. Bu evlilikten de Rana isminde bir kızı olmuştur. Anneleri dolayısıyla Osmanlı hanedanına mensup olan bu çocuklar da 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan kanun gereğince sınırdışı edilmişler ve anneleri Naciye Sultan ve Kâmil Bey ile birlikte Paris'e yerleşmişlerdir. Çocuklar çıkarılan özel bir izinle 5 Temmuz 1939 tarihinde ülkeye dönmeye hak kazanırken, Kamil Killigil ise 18 Nisan 1949 tarihinde pasaport ve vatandaşlık kanunlarında yapılan değişikliklerle Türkiye'ye gelebilmiştir. İlgili kanunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sınmaz Sönmez, 2014; Sınmaz Sönmez, 2021, 23-34, 41-52).

⁷ Arzu Enver Eroğan ile 30 Ocak 2015 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

⁸ Sultanların vatandaşlığa alınmasına dair bkz. Naile Sultan (BCA, 30.18.01.02/138.155.18, 07 Şubat 1955), Fatma Şadiye Sultan (BCA, 30.18.01.02/136.60.5, 25 Haziran 1954) ve Hamide Ayşe Sultan (BCA, 30.18.01.02/132.58.12, 18 Temmuz 1953).

Türkiye’de defnine izin verilmemiş olmasının yarattığı kırgınlık neticesinde 1952 tarihinde kendilerine verilen vatandaş olma hakkını kullanmayarak, Londra’da yaşamaya devam etmiş, sadece bazı zamanlarda Türkiye’ye yaptığı ziyaretlerle basın organlarında yer almıştır. Örneğin, 6 Ağustos 1954 tarihinde yaz tatilini geçirmek düşüncesiyle iki oğlu ile birlikte İstanbul’a gelmiştir. Bu ziyarete dair haberde 1945 yılında olduğu gibi Sultan’ın iki oğlunun da gayet güzel Türkçe konuşuyor olduklarına vurgu yapılmıştır (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1954: 3).

Bir diğer prenses de son Halife Abdülmecid Efendi’nin torunu Neslişah Sultan’dır. Mısır’ın son hıdivi Abbas Hilmi Paşa’nın oğlu Prens Muhammed Abdülmünim ile olan evliliğin getirdiği statü dolayısıyla çeşitli zamanlarda Türkiye’yi ziyaretlerde bulunmuş olan Neslişah Sultan, güzelliği ve zarafetiyle dönemin basımında da önemli bir ilgi odağı olmuştur. 18 Nisan 1949 tarihli yasanın kabulüyle ülkeye girişi meşrulaştırılan Neslişah Sultan, 16 Haziran 1952 tarihinde çıkarılan kanunun ardından ise ilk olarak 29 Temmuz 1954 tarihinde Kahire’den İstanbul’a gelmiştir (Cumhuriyet, 30 Temmuz 1954: 2; Bardakçı, 2011: 257). Hanedan defterine ismi en son yazılan üye olarak bilinen Sultan gerek zarafeti gerekse hanedan ailesi hakkında yaptığı açıklamalarla basında adı en sık geçen hanedan üyeleri arasında yer almıştır (Akşam, 2 Haziran 1947: 2; Ulus, 2 Haziran 1947: 3). Örneğin 1945 yılındaki ziyaretini Cumhuriyet Gazetesi “*Prens Neslişah İstanbul’a geldi*” diyerek duyurmuş, Prens Abdülmünim ile Prens Neslişah’ın birlikte çekilmiş büyük bir fotoğrafını ilk sayfadan verirken, bu ziyarete özellikle Prens Neslişah’ın aslen Türk olması ve Son Osmanlı Halifesi Abdülmecid Efendi’nin oğlu Ömer Faruk Efendi’nin kızı olmasından dolayı ayrı bir alaka gösterildiğini belirtmiştir. Prens Neslişah ve Prens Abdülmünim’le Aksu Vapuru’nda görüşen muhabir Metin Toker, Prens Dürrüşehvar gibi, Prens Neslişah’ın da giydiği kıyafetten, simasına, en ince detaylara kadar aktarırken; “...*Aynı uzun boy, Fatih’in meşhur profilindeki aynı kemerli burun ve aynı şahane gözler...*” ifadelerini kullanmıştır. Prens Dürrüşehvar’la benzerliğine vurgu yapan Toker, Prens’in güzelliğinden, cana yakınlığından ve mütevaziliğinden büyük bir hayranlıkla bahsetmiştir.

Haydarabad Nizamının oğlu Prens Muazzam Cah ile evli olan Nilüfer Hanımsultan’ın 22 Eylül 1947 tarihli İstanbul seyahati de basına benzer şekillerde yansımış, hanımsultanın güzelliği ve zarafeti haberlerin temelini oluşturmuştur (Akşam, 23 Eylül 1947: 2).⁹ Nitekim Nilüfer Hanımsultan 16 Haziran 1952 tarihinde hanedana mensup kadınların ülkeye dönüşüne izin veren kanunun kabulünün ardından ülkeye ilk gelenler arasında bulunmaktadır (Bardakçı, 2014: 109).

Hanedana mensup kadınlara yönelik haberlerin ortak noktasını Türklük vurgusu ve Türkçe konuşulması oluşturmaktadır. Özellikle prenseslerin zarafetleri ve nezaketleri ile giyim kuşamları ayrıntılı olarak dile getirilmiş ve kanunun getirdiği kısıtlamalar nedeniyle sultan ve hanımsultan tabirleri yerine prenses sıfatıyla tanıtılmış, prenses statüsünde olmayanlar ise isimleri zikredilerek kamuoyunda yer almıştır.

Sultanlarla beraber pek çok hanımsultan ve sultanzâde de sürgün hayatından kurtularak vatana kavuşacak olmanın heyecanıyla Türkiye’ye gelmiştir. Hanedan ailesi mensuplarının ardı ardına ülkeye gelişiyle beraber ailenin Türkiye kamuoyundaki ilgisi görülmüş ve zamanla Cumhuriyet ve Osmanlı Hanedanı arasındaki ilişkiler normalleşme seviyesine gelmiştir. Öyle ki hanedana mensup iki hanımsultan Cumhuriyet kadrolarının önemli isimleri ile evlenmişlerdir. Emine Satia Hanımsultan 1956 yılında Selçuklu Tarihi uzmanı ve aynı zamanda Demokrat Parti ve sonrasında Adalet Partisi milletvekili Prof. Dr. Osman Turan’la hayatını birleştirirken (Milliyet, 9 Haziran 2003: 15; Türkiye, 14 Haziran 2003), Sultan Vahideddin’in torunu Zehra Hanzâde Sultan’ın kızı Fazıla İbrahim de 10 Aralık 1965 tarihinde, 20 Şubat 1965-27 Ekim 1965 tarihleri arasında Başbakanlık yapmış olan ve aynı zamanda Cumhuriyet Senatosu üyeliğinde bulunan, Suad Hayri Ürgüplü’nün oğlu mühendis Hayri Ürgüplü ile evlenmiştir. Paris’teki Türk konsolosluğunda gerçekleşen nikâh törenine dair haberlerde, prensesin giydiği kıyafet ayrıntılarıyla aktarılırken, kamuoyundaki merak giderilmeye çalışılmış, öyle ki dönemin önemli magazin dergilerinden Hayat, bu evlilik haberini kapak yaparak, Sabiha Fazıla Hanımsultan ile eşi Hayri Ürgüplü’nün fotoğrafını yayımlamıştır. Olayın üzerine bu derece düşülmüş olmasının önemli bir sebebi de bir zamanlar bırakın ülkeye girmeleri, sınırlarından bile geçmeleri yasak olan Osmanlı Hanedanı’na mensup bir Hanımsultan ile Başbakanlık ve Cumhuriyet Senatosu üyeliği yapmış olan Suad Hayri Ürgüplü’nün oğlunun evleniyor olmasıdır. Böylece, Cumhuriyetin Osmanlı Hanedanı ile olan ilişkisindeki kademeli iyileşme bu evliliğin gerçekleşmesiyle âdeta somutlaşmış olmaktadır (Hayat, S. 51, 16 Aralık 1965).

Sultanzâdeler için durum daha farklıdır. Çünkü onlar çalışma hayatı dolayısıyla yerleştikleri yerlerde bir düzen kurmuşlar, bu nedenle anavatanları olan Türkiye’ye yerleşmek için kadın mensuplar kadar imkân

⁹ “Prens Nilüfer İstanbul’da”, başlıklı haberde “Damat Moralı Selahaddin Bey ile Sultan Murad’ın torunu, Adile Sultan’ın kızı Haydarabad Nizamının gelini Prens Nilüfer dün öğleyin Panamerikan uçağı ile şehrimize gelmiştir” denilerek prensesin Osmanlı Hanedanına mensubiyeti belirtirken havaalanında çekilmiş bir de fotoğrafına yer verilmiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947; Akşam, 1 Ekim 1947: 5, 6; Cumhuriyet, 24 Eylül 1947).

bulamamışlardır. Örneğin Ayşe Sultan'ın oğlu Osman Nami (Osmanoğlu) Bey yaşadığı vatan hasretini ve Türkiye'ye gelme konusundaki isteğini, “*Hepimizin evinde Türk bayrağı vardı. Ben yıllarca, başucumda Çamlıca toprağıyla uyudum. Çocuklarım Türkiye’de büyüsün, Türkiye’de evlensin, Türkiye’de yaşasın istedim*” (Bardakçı, 2014: 11) sözleriyle aktaracak fakat Fransa’daki çalışma hayatı nedeniyle kanununun çıkışından çok sonra Türkiye’ye yerleşecektir (Bardakçı, 2014: 11).

Ancak V. Murad'ın kızı Fatma Sultan'ın çocuklarından Celaleddin Refik Bey 4 Ağustos 1954 tarihinde Türkiye'ye dönmüş olup, 5 Ağustos 1954 tarihinde Vatan gazetesine verdiği röportajında, “*Türkiyenin Demokrat hükümetinin pek çok minnettariyim. Bu demokratik idarenin sayesinde ikinci bir hayata kavuştum. Ölmüş bir insanı dirilttiler. Şu anda yeniden doğmuş gibiyim. Var olsunlar, sağ olsunlar*” (Çetiner, 1954: 1,7)¹⁰ sözleriyle vatanına ve ailesine kavuşmanın verdiği mutluluğu dile getirmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in kızı Naime Sultan'ın Plevne kahramanı olarak tanınan Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemaleddin Paşa ile olan evliliğinden 1899 yılında İstanbul'da doğan oğlu Cahid Osman da Türkiye'ye gelerek “*Plevne*” soyadını almış, Ortaköy Gazi Osman Paşa Ortaokulu'nun düzenlediği Gazi Osman Paşa'yı anma törenlerine katılmıştır (Cumhuriyet, 5 Nisan 1959: 3; Cumhuriyet, 27 Mayıs 1964: 7).

16 Haziran 1952 tarihli bu düzenleme hanedan ailesine mensup pek çok kişinin sürgün yıllarını sona erdirirken ailenin şehzâde vasfını taşıyan erkek üyelerinde bir beklentiye yol açmıştır. Ancak şehzâdelerin ülkeye dönüşüne izin verilmesi hükümetler tarafından tehlikeli görüldüğünden bu yasak daha uzun süre devam etmiş ve nihayet 14 Mayıs 1974 tarihli genel af yasasının 8. maddesi şehzâdelere uygulanan ülkeye giriş ve vatandaş olma yasağının kaldırılmasını sağlamıştır

6. SONUÇ

Sürgünde buldukları süre zarfında Fransa'nın kendilerine verdiği özel pasaportlarla seyahat eden hanedan üyelerinden çoğu, vatansız olarak yaşamayı tercih etmişler ve herhangi bir ülke tabiiyetine geçmemişlerdir. Bu tercihin en önemli sebebi muhakkak ki bir gün döneceklerini ümit ettikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşı olabilmek düşüncesidir. Nitekim hanedana mensup kadınlar ile bu kadınlardan doğan çocukların ülkeye dönüşünü sağlayan 1952 tarihli kanun kapsamında, pek çok hanedan mensubu Türkiye'ye gelerek vatandaşlık almıştır.

Demokrat Parti iktidarının ilk icraatlarından birisi olarak karşımıza çıkan bu uygulama özellikle meclisteki muhafazakar milletvekillerinin isteği ve desteğiyle gündeme gelmiş ve aileye mensup kadınlar ve bu kadınlardan doğan çocukların sürgün hayatında yaşadıkları sıkıntılar ve vatana kavuşma isteklerine yapılan vurgulamalar sonucunda yasal süreç başlamıştır.

Kanun kamuoyunda sükûnetle karşılanmış, toplumda hanedan ailesine dair bir tepkinin olmadığı açıkça görülmüştür. Pek çok gazete yurda dönen hanedan mensuplarını haber yaparken, çeşitli röportajlarda hanedan ailesinin merak edilen yaşantısı aktarılmıştır. Cumhuriyet, Akşam , Milliyet gibi dönemin popüler gazeteleri konuya yoğun ilgi gösterirken, muhalefetin yayın organı Ulus gazetesi ise mesafeli bir duruş sergilemiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1952 tarihli yasadın faydalanma hakkına sahip olan sultan sayısı 32, hanımsultan 14 ve sultanzâde sayısı 21'dir. Yaşları ilerlemiş olan sultanların ömürlerini vatanlarında tamamlama isteği, kadınların çalışma hayatı içerisinde yer almıyor olması gibi sebepler kadınların erkeklere nazaran ülkeye gelip yerleşmesinde etkili olmuş bir çok aile mensubu kadın Türk vatandaşlığına gerek Türkiye'de yerleşmiştir. Ancak sultanzâdeler yurt dışında kurdukları hayatları ve iş sebebiyle Türkiye'de yerleşme konusunda daha geri planda kalmışlardır. Ayrıca birçok sultanın Mısır, Hindistan gibi Müslüman ülke yöneticileriyle evlilikler yapmış olması ve bu evliliklerden doğan çocukların başka ülkelerin prensleri durumunda bulunuyor olması da bu durumda önemli bir etkidir.

Böylece Osmanlı Hanedanı mensupları Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı haline gelirken pek çoğu “*Osmanoğlu*” soyadını almıştır. Cumhuriyet yönetimi ile ilişkilerinde her zaman saygılı bir duruş sergileyen üyeler en çok vatana kavuşmanın yarattığı mutluluğu dile getirmişlerdir. Cumhuriyet yönetimiyle Osmanlı Hanedan ailesinin ilişkilerinin normalleşmesinde önemli bir adım olan bu kanunun kabulünü, 14 Mayıs 1974 tarihli af yasasıyla ülkeye dönüş ve vatandaşlık hakkı kazanacak olan, şehzâdeler izleyecek ve süreç bu son yasal düzenlemeyle tamamlanacaktır.

¹⁰ Resan İris Hanım babasının bu röportajının yer aldığı gazete kütürünü titizlikle saklamış ve kendisiyle görüşmemiz sırasında bizimle de paylaşmıştır. Resan Hanım ile 20 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

Kanun kapsamında Türkiye'ye dönerek Türk vatandaşı olmayı hak edenlerin sayısı 67 olup, bu kişileri Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murad, Sultan II. Abdülhamid, Sultan V. Mehmed Reşad, Sultan VI. Mehmed Vahideddin ve son halife Abdülmecid Efendi soyundan gelenler oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Düstur, 3. Tertip, , Cilt 5.

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hayat

Kudret

Milliyet

Türkiye

Ulus

Vatan

Zafer

Görüşmeler

Arzu Enver Eroğan ile 30 Ocak 2015 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

Kenize Mourad ile 18 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

Resan İris ile 20 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

Belgeseller

Ali Adnan Menderes Belgeseli (2010). TRT 1, 5. Bölüm.

Son Osmanlılar Belgeseli (2005). Yapımcı: Murat Bardakçı, Yönetmen: İlgün Serdar, Nonstop Production.

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Akgün, Seçil Karal (2006). Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik 1924-1928, 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.

Ali Vâsıb Efendi (2012). Bir Şezadenin Hatıratı, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İşittiklerim, Yayına Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Aytepe, Oğuz (2002). "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 29-30, Ankara, 15-29.

Bardakçı, Murat (2011). Neslişah, Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi, Everest Yayınları, İstanbul.

Bardakçı, Murat (2013). "Abdülhamid'in hanımından Menderes'e: 'Oğlum, geçinemiyorum, beni âciz bırakma!'", Habertürk.

Bardakçı, Murat (2014). Son Osmanlılar, Osmanlı Hanedanı'nın Sürgün ve Miras Öyküsü, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Genealogy of the Imperial Ottoman Family 2011 (2011). Hazırlayanlar: Osman Selahaddin Osmanoğlu, Jamil Adra, Edhem Eldem, The Isis Press, İstanbul.

Hilafet Meselesi, Son Halife Mecid Efendi ve Hanedan Mensupları Nasıl Hudud Haricine Çıkarıldılar? (1955). Derleyen: M. Kamran Ardakoç, Petek Yayınları, İstanbul.

Hülagü, Metin (2011). "Sultan II. Abdulhamid'in Eşleri ve Çocukları", Devr-i Hamid, C. 3, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Karpat Kemal (1996). Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul.

Mourad, Kenize (2006). Saraydan Sürgüne, Everest Yayınları, İstanbul.

Nigar, S. Keramet (1964). Halife İkinci Abdülmecid, Yurdundan Nasıl Sürüldü, Sonra Nerelerde Yaşadı, Ne Zaman Nerede Öldü, ve Ne Zaman Nerede Gömüldü?, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul.

Örik, Nahid Sırrı (1951), "V. Murad'ın Kızları", Tarih Dünyası, Cilt 3, Sayı 22, İstanbul, 101-108.

Örik, Nahid Sırrı (2002), Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Öztuna, Yılmaz (1997). Devletler ve Hanedanlar (1074-1990), C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sakaoğlu, Necdet (2009). Bu Mülkün Kadın Sultanları, 2. Baskı, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul.

Sınmaz Sönmez, Cahide (2014). "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)", Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 12, Konya, 83-117.

Sınmaz Sönmez, Cahide (2017). "The Visits of the Female Members of the Ottoman Dynasty to Turkey During the Presidency of İsmet İnönü", Current Researches in Geography, Hasan Arslan/ Mehmet ALİ İçbay/ Kosyo Stoychev (eds.), E-BWN, Varşova, 345-353.

Sınmaz Sönmez, Cahide (2021). Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye'ye Dönüş Süreci, Selenge Yayınları, İstanbul.

Şen, Erdal (2012). Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı, Bir Yiğit Vardı, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

EKLER

Zafer, 17 Haziran 1952

Vatan 28 Temmuz 1952

Vatan, 5 Ağustos 1952

Vatan, 5 Ağustos 1954